

Editoriaal

Misbruik van beelden

Cahiers Politiestudies
Jaargang 2024-1, nr. 70
p. 7-12
© Gompel&Svacina
ISBN 978-94-6371-492-1

Michel Walrave¹, Catherine Van de Heyning², Janine Janssen³ en Emile Kolthoff⁴,
gasteditoren

Sociale media zijn in een recordtijd de virtuele omgevingen bij uitstek geworden voor communicatie, informatie en ontspanning. Typerend aan sociale media is dat gebruikers niet alleen in woord, maar ook in beeld met elkaar communiceren. Sociale media hebben intussen ook de intiemste sferen van het leven bereikt. Intieme communicatie tussen (potentiële) partners loopt soms ook digitaal, zoals in het geval van sexting. Het delen van intieme beelden kan echter leiden tot misbruik. De niet-consensuele verspreiding van naaktbeelden heeft voor de betrokkenen belangrijke gevolgen. Bovendien wordt in ontluikende of bestaande relaties soms druk uitgeoefend om intieme beelden te maken en te delen met de (potentiële) partner. Relatiebeëindiging kan ook leiden tot het verder verspreiden van sextingbeelden die eerder in vertrouwen waren verstuurd. Dit kan zowel door de ex-partner gebeuren als door andere ontvangers van de beelden die ze dan verder doorsturen.

Ook in andere domeinen kan misbruik van beelden ernstige gevolgen hebben. Beelden, al dan niet samen met tekstberichten (bv. memes), worden gemaakt en online verspreid om kritiek te uiten of als uitdrukking van haat. Nieuwe technologische ontwikkelingen leiden eveneens tot andere vormen van misbruik. Ontwikkelingen in artificiële intelligentie maken de manipulatie van beelden gemakkelijker, wat kan leiden tot deepnudes, seksueel getinte nepvideo's of -beelden waarin de afbeeldingen van personen

¹ Michel Walrave is als gewoon hoogleraar digitale media en privacy verbonden aan het Departement Communicatiewetenschappen van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Antwerpen. Hij is er woordvoerder van de onderzoeksgroep MIOS.

² Catherine Van de Heyning is substituut-procureur des Konings, doceert European Fundamental Rights Law aan de Rechtsfaculteit van de Universiteit Antwerpen en is er lid van de onderzoeksgroep Overheid en Recht. Zij is eveneens lid van het adviescomité van onafhankelijke experts van de Mensenrechtenraad van de VN.

³ Janine Janssen is bijzonder hoogleraar Rechtsantropologie aan de Open Universiteit en is lector Veiligheid in Afhankelijkheidsrelaties binnen het Expertisecentrum Veiligheid van Avans Hogeschool en aan de Politieacademie. Ze is hoofd onderzoek van het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld Landelijke Eenheid van de Nationale Politie.

⁴ Emile Kolthoff is hoogleraar Criminologie aan de Faculteit Rechtswetenschappen, Sectie Strafrecht van de Open Universiteit.

misbruikt worden en ze naakt afgebeeld worden. Naast misbruik dat door middel van beelden kan gebeuren, spelen online beelden ook een belangrijke rol in het forensisch onderzoek, onder meer in het kader van het opsporingsonderzoek. Bovendien neemt de politie in de strijd tegen beeldmisbruik en andere vormen van cybercrime ook een belangrijke preventieve rol op door verschillende publieksgroepen te informeren en te sensibiliseren. Maar politie wordt soms zelf tijdens interventies gefilmd, wat mogelijke gevolgen inhoudt voor de privacy en de veiligheid van de politieambtenaar.

In de context van voorgaande ontwikkelingen gaat dit Cahier dieper in op de verschillende vormen van beeldmisbruik, met aandacht voor zowel de manifestaties ervan als de impact op slachtoffers. Daarnaast komt ook het juridische kader aan bod en de activiteiten van en uitdagingen voor het politiewerk en het strafrechtelijk onderzoek.

Uit de verschillende bijdragen in dit Cahier blijkt dat online beeldmisbruik een veelheid aan doelen kan dienen en diverse gevolgen kan hebben. In haar bijdrage getiteld ‘Niet-consensuele verspreiding van seksueel getinte beelden. Gevolgen voor en aangiftebereidheid van slachtoffers’ concentreert **Silke Van den Eynde**⁵ zich op de gevolgen van het niet-consensueel verspreiden van seksueel getinte beelden. De auteur staat eerst stil bij het definiëren van toestemming, waarbij verschillende belangrijke voorwaarden worden toegelicht. Ook de verspreiding van seksueel getinte beelden kan verschillende vormen aannemen die eveneens een diverse impact kunnen hebben op het slachtoffer. Het verspreiden van naaktbeelden zonder toestemming op specifieke websites of sociale media kunnen bovendien leiden tot reacties die bijkomende beledigingen kunnen zijn voor het slachtoffer. De bijdrage biedt verder een overzicht van onderzoek over prevalentie en de zware gevolgen voor de slachtoffers, op zowel mentaal, emotioneel als sociaal vlak. Ondanks de impact op slachtoffers is de aangiftebereidheid echter soms beperkt. De redenen hiervoor worden toegelicht vanuit survey-onderzoek uitgevoerd bij 16- tot en met 25-jarigen in België. Dit wordt aangevuld met interviews van vrouwelijke slachtoffers, waarbij dieper wordt ingegaan op de gevoelens die slachtoffers ervaren, reacties van naasten, en de drempels die ze ondervinden om naar de politie te stappen. De auteur maakt vanuit het onderzoek ook een aantal concrete aanbevelingen voor het verbeteren van de aanpak door de politie.

Naast het ongewenst verspreiden van seksuele beelden kunnen ook andere vormen van beeldmisbruik voorkomen. In hun bijdrage ‘Digitaal partnergeweld. Typologie, impact en de rol van politie’ stellen **Michel Walrave**, **Janneke M. Schokkenbroek**⁶, **Aurélie Gilen**⁷, **Koen Ponnet**⁸ en **Wim Hardyns**⁹ een typologie voor van verschillende

⁵ Silke Van den Eynde is als doctoraatsonderzoeker verbonden aan het Leuvens Instituut voor Criminologie (LINC) van de KU Leuven.

⁶ Janneke M. Schokkenbroek is als doctoraatsonderzoeker verbonden aan de onderzoeksgroep IMEC-MICT van het Departement Communicatiewetenschappen en aan het Institute for International Research on Criminal Policy van de Faculteit Recht en Criminologie van de Universiteit Gent.

⁷ Aurélie Gilen is als doctoraatsonderzoeker verbonden aan de onderzoeksgroep MIOS van de Faculteit Sociale Wetenschappen en aan de onderzoeksgroep Overheid en Recht van de Faculteit Rechten van de Universiteit Antwerpen.

⁸ Koen Ponnet is professor aan het IMEC-MICT, Departement Communicatiewetenschappen van de Universiteit Gent.

⁹ Wim Hardyns is als hoogleeraar Criminologie verbonden aan de Faculteit Recht en Criminologie van de Universiteit Gent en is als gastprofessor verbonden aan de Master Veiligheidswetenschappen van de Universiteit Antwerpen.

vormen van digitaal partnergeweld waarin onder meer beelden misbruikt kunnen worden. De auteurs bespreken diverse vormen van geweld die zich kunnen voordoen gedurende verschillende stadia van een relatie: van de datingfase en de periode tijdens de relatie tot aan het beëindigen van de relatie, en soms zelfs daarna. De bijdrage focust op digitale belaging en vormen van digitaal seksueel geweld (zoals sextortion, sexting onder druk en deepnudes). Tijdens de datingfase kunnen gebruikers van datingapps ook het doelwit worden van loverboys of catfishers. In de context van (online) dating kan het contact eenzijdig, en soms zonder uitleg, verbroken worden. Naast ghosting als een vorm van relatiebeëindiging wordt orbiting en breadcrumbing toegelicht. Ook vormen van digitale surveillance van de (ex-)partner komen aan bod, naast het plegen van digitaal economisch of administratief geweld. De bijdrage gaat ook in op andere vormen zoals digitale ontrouw, cyberpesten, gaslighting en phubbing. Politiediensten vormen vaak de eerste lijn voor slachtoffers van partnergeweld. Daarom wordt de belangrijke rol van politie en hulporganisaties toegelicht.

De wetgeving over online seksueel beeldmisbruik heeft in de Lage Landen niet stilgestaan. In hun bijdrage 'De strafbaarstelling van digitaal seksueel beeldmisbruik in de Lage Landen. Rechtsvergelijkende analyse in het licht van de op stapel staande EU-wetgeving' gaan **Catherine Van de Heyning**, **Johannes Keiler**¹⁰ en **Vanessa Franssen**¹¹ dieper in op de regelgeving omtrent online seksueel beeldmisbruik in Nederland en België alsook op het niveau van de Europese Unie. De auteurs kozen daarbij voor een rechtsvergelijkende focus om de gelijkenissen en verschillen tussen Nederland en België te duiden. Uit hun analyse komt naar voren dat in beide landen de wetgever aan de regelgeving schaaft om een zo breed mogelijke strafbaarstelling van online seksueel beeldmisbruik te verzekeren waarbij toestemming en de bescherming van de seksuele integriteit centraal staan. Daarbij stellen ze vast dat de wetgever toekomstgericht regelgevend heeft opgetreden zodat ook nieuwe vormen op basis van artificiële intelligentie, namelijk het maken en verspreiden van deepnudes, bestraft kunnen worden. In vergelijking met deze proefgedraaide nationale wetgeving vertoont het voorstel op het niveau van de Europese Unie omtrent gendergerelateerd geweld nog wel wat hiaten. De auteurs stellen dan ook voor dat de EU lessen trekt uit de ervaringen van Nederland en België.

In haar artikel 'Image-based sexual abuse of minors on gaming platforms: Between punitive and preventive regulatory responses in the EU' focust **Irene Kamara**¹² zowel op de preventieve als op de reactieve regulerende reacties op beeldmisbruik van minderjarigen binnen de specifieke context van online gaming platforms. Ze vertrekt vanuit de huidige regels op het niveau van de Europese Unie omtrent strafrechtelijke aansprakelijkheid van daders en de regels omtrent de aansprakelijkheid van online platforms om te analyseren in welke mate deze relevant en toepasbaar zijn op beeldmisbruik van minderjarigen in online gaming omgevingen. Uit de analyse blijkt dat bepaalde vormen van beeldmisbruik van minderjarigen een voldoende wettelijk kader

¹⁰ Johannes Keiler is onderzoeker en docent in de capaciteitsgroep Strafrecht en Criminologie van Maastricht University.

¹¹ Vanessa Franssen is hoogleraar aan de Faculteit Recht, Politieke Wetenschappen en Criminologie van de Universiteit van Luik, waar ze o.a. cybercrime en materieel strafrecht doceert, en vrijwillig wetenschappelijk medewerker aan het Instituut voor Strafrecht van de KU Leuven. Ze is tevens lid van de Balie van Brussel.

¹² Irene Kamara is als universitair docent verbonden aan het Tilburg Institute for Law, Technology, and Society aan de Tilburg Law School van Tilburg University.

hebben om dergelijk misbruik van minderjarigen aan te pakken, bijvoorbeeld wat online seksueel beeldmisbruik betreft. Daarentegen zijn er andere vormen van beeldmisbruik van minderjarigen op gaming platforms die niet of nauwelijks gedekt zijn door de regelgeving. Doordat het toepassingsgebied beperkt is tot bepaalde vormen van online platforms (bv. de EU digitale dienstenwet) of bepaalde vormen van beeldmisbruik (bv. online seksueel kindermisbruik), is de huidige bescherming van minderjarigen op gaming platforms niet adequaat. De auteur stelt dan ook voor de huidige regelgeving te herzien om het brede continuüm dat online beeldmisbruik van minderjarigen is beter te beschermen.

Waar de meeste bijdragen zich focussen op online misbruik van beelden van bestaande personen, verlegt **Litska Strikwerda**¹³ in haar artikel getiteld ‘Het metaversum als plaats delict. Over de strafwaardigheid van virtuele beelden’ de aandacht van de lezer naar virtueel seksueel misbruik in de online wereld. In de media verscheen reeds berichtgeving over seksueel misbruik van virtuele beelden waarbij een gebruiker van een sociaal medium (bijvoorbeeld de Metaverse) of van een game geconfronteerd werd met seksueel misbruik van zijn of haar avatar. Niet alleen de speler wiens avatar hiervan het mikpunt is, maar ook andere gebruikers van het computerspel worden ongewenst geconfronteerd met deze beelden. Dit artikel behandelt de vraag of virtuele verkrachting en aanranding onder de werking van het huidige Nederlandse strafrecht gebracht zouden moeten worden. De auteur stelt vast dat deze gedragingen consequenties kunnen hebben buiten de virtuele wereld waarin zij plaatsvinden en daardoor vanuit het schadebeginsel betoegeld kunnen worden door middel van het strafrecht. Om die reden pleit de auteur voor een strafrechtelijke betoegeling en meent dat binnen het Nederlandse strafrecht reeds bepalingen zijn die hierop van toepassing zijn op voorwaarde dat een brede interpretatie wordt gehanteerd.

Beeldmateriaal kan eveneens gebruikt worden als bewijs in strafrechtelijke onderzoeken. In hun artikel die de titel draagt ‘Digital Forensics. Van beeldmateriaal naar bewijs’ focussen **Harm van Beek**¹⁴, **Hans Henseler**¹⁵, **Arjan Mieremet**¹⁶ en **Thom Snaphaan**¹⁷ op het achterhalen, veiligstellen, toegankelijk en inzichtelijk maken, maar ook op het duiden van de data in de specifieke context van een strafzaak om bewijsmateriaal te identificeren. De auteurs belichten de snelle ontwikkelingen in het huidige bigdatatijdperk die digitaal forensisch onderzoek mogelijk, maar ook steeds belangrijker, maken in strafrechtelijk onderzoek. Daarnaast gaat de bijdrage dieper in op ‘digital forensics as a service’, namelijk een centrale technologische oplossing waar verschillende betrokkenen bij een strafrechtelijk onderzoek gebruik van kunnen maken. Het platform bestaat uit verschillende tools die tekst en objecten in beelden kunnen herkennen (zoals gezichten), labelen, kenmerken en ook matchen met andere databases (om bijvoorbeeld kindermisbruikbeelden te herkennen en te labelen).

¹³ Litska Strikwerda is universitair docent Metajuridica aan de Open Universiteit.

¹⁴ Harm van Beek is senior digitaal-forensisch onderzoeker aan het Nederlands Forensisch Instituut van het Ministerie van Justitie & Veiligheid.

¹⁵ Hans Henseler is senior digitaal-forensisch onderzoeker aan het Nederlands Forensisch Instituut van het Ministerie van Justitie & Veiligheid en is lector Digital Forensics & E-Discovery aan de Hogeschool Leiden.

¹⁶ Arjan Mieremet is senior forensisch deskundige beeldonderzoek aan het Nederlands Forensisch Instituut van het Ministerie van Justitie & Veiligheid.

¹⁷ Thom Snaphaan is senior onderzoeker bij het Centre of Expertise Veiligheid & Veerkracht (V&V) van Avans Hogeschool, en is postdoctoraal onderzoeker en docent aan het Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP) van de Faculteit Recht en Criminologie van de Universiteit Gent.

Hiervoor zijn ontwikkelingen binnen de artificiële intelligentie essentieel. Ze maken in een tijd van exponentiële toename van beelden in opsporingsonderzoek deze cruciale data op een snelle en doeltreffende manier doorzoekbaar. Maar deze ontwikkelingen houden eveneens risico's in. De auteurs ronden hun bijdrage af met een overzicht van belangrijke ontwikkelingen en uitdagingen in het digitaal forensisch werk, waaronder generatieve AI en de ontwikkeling van deepfakes.

De bijdrage van **Ronny Saelens**¹⁸, 'De filmende maatschappij en de politieambtenaar (ongewild) in de hoofdrol of als figurant', maakt duidelijk dat de politie niet alleen een belangrijke actor is in de beteugeling van online beeldmisbruik, maar hier zelf ook het slachtoffer van wordt. Politie wordt steeds vaker gefilmd door omstaanders bij politionele optredens. Dit filmen kan vragen doen rijzen over de bescherming van de privacy van de politie alsook over de bescherming van hun persoonsgegevens. Meer concreet stelt zich de vraag of er een kader bestaat voor de bescherming van de politieambtenaar tegen ongewenste filmers. De auteur voert aan dat ook de politie een zekere mate van bescherming van de eigen privacy en persoonsgegevens kan doen gelden, maar deze wel beperkt wordt in het kader van de controle op het politieoptreden en de vrije pers in een democratische samenleving. De auteur breidt deze analyse uit tot de vraag hoe deze afwegingen zich verhouden in de bescherming door de politie van de van hun vrijheid benomen personen tegen de publieke nieuwgierigheid en de deelname van politie aan reality tv.

In de context van verschillende vormen van digitaal misbruik verricht politie eveneens belangrijk preventief werk. In hun actualiteitsbijdrage getiteld 'Wat is de mogelijke rol van de lokale politie met betrekking tot mediawijsheid? Voorlichting en preventie op het vlak van cybersecurity door de lokale politie in Vlaanderen en Brussel' rapporteren **Aurélië Van der Leene**¹⁹ en **Leo Van Audenhove**²⁰ onderzoek uitgevoerd bij een ruim aantal politiezones in België. Ze onderzochten welke activiteiten de lokale politie ontplooit inzake mediawijsheid en cybersecurity. Verschillende organisaties, waaronder het Vlaams Kenniscentrum voor Digitale en Mediawijsheid en Child Focus, spelen reeds geruime tijd een belangrijke rol in het ontwikkelen van kennis en inhoud omtrent mediawijsheid. Dit kan verschillende actoren, waaronder politie, ook in hun dagelijkse praktijk inspireren. De studie geeft dan ook een overzicht van initiatieven die ontwikkeld worden door politie. Uit de studie blijkt dat de helft van de onderzochte politiezones initiatieven ontwikkelt rond mediawijsheid. Schoolbezoeken blijken ook, naast een efficiënte manier om jongeren te sensibiliseren, een manier om politie bij jongeren verder in een positief daglicht te plaatsen en de drempel te verlagen voor jongeren om, indien nodig, contact op te nemen met politie. Het ontwikkelen van initiatieven stoot echter ook op een ernstig gebrek aan middelen om nog breder in te zetten op preventie. Desalniettemin vinden steeds meer uitwisselingen en samenwerkingen tussen politiezones plaats. Het artikel formuleert ook een aantal aanbevelingen om

¹⁸ Ronny Saelens is lid-raadsheer a.i. in het Controleorgaan op de politionele informatie (COC). Hij is geaffilieerd wetenschappelijk medewerker aan de onderzoeksgroep Law, Science, Technology & Society (LSTS) van de Vrije Universiteit Brussel.

¹⁹ Aurélië Van der Leene is master in de Criminologie en onderzoekster aan het Vlaams Kenniscentrum Digitale en Mediawijsheid.

²⁰ Leo Van Audenhove is als professor Communicatiewetenschappen verbonden aan het IMEC-SMIT van de Vrije Universiteit Brussel, is voorzitter van het Vlaams Kenniscentrum Digitale en Mediawijsheid en is professor aan het CoLAB van de University of the Western Cape.

de betrokkenheid van politie bij de ontwikkeling van preventieactiviteiten en andere initiatieven te stimuleren.

Beelden in de vorm van foto's, video's en memes kunnen gecreëerd en gebruikt worden in uitingen van online haat (waaronder discriminatie en intimidatie), informatie-manipulatie (waaronder complotdenken, desinformatie) en digitaal vigilantisme (zoals doxing, shaming). Deze gedragingen hebben een impact op individuen. Ze zetten ook publieke waarden en de democratische rechtsstaat onder druk. De aanpak van deze vormen van misbruik vereist een samenwerking tussen de politie en bedrijven die de online platformen beheren. In hun bijdrage 'Met gezag online. Online schadelijk gedrag, publieke waarden en de politiefunctie' benadrukken **Robin Christiaan van Halderen**²¹, **Renze Tjoelker**²² en **Remco Spithoven**²³ dat politie ernaar streeft om ook online invloed uit te oefenen op de rechtsorde en veiligheid en om hierin samen te werken met partnerorganisaties. De auteurs gaan op basis van deskresearch, literatuur en groepsinterviews met digitaal wijkagenten onder meer na welke rol zij hebben, welke uitdagingen en behoeften ze ervaren in dit domein en wat de opdracht is van andere actoren zoals onderwijs, bibliotheken en het maatschappelijk werk.

²¹ Dr. Robin Christiaan van Halderen is als senior onderzoeker verbonden aan het lectoraat Maatschappelijke Veiligheid van hogeschool Saxion.

²² Renze Tjoelker MEd is als onderzoeker digitalisering en veiligheid werkzaam bij hogeschool Saxion binnen het lectoraat Maatschappelijke Veiligheid en is hoofddocent aan de opleiding Integrale Veiligheidskunde/ Security Management.

²³ Remco Spithoven is als lector Maatschappelijke Veiligheid verbonden aan hogeschool Saxion.